

merengünk, föl kell készülnünk váratlan aktualizálásokra is. „Nádas a szocializmus társadalomromboló tervét szem előtt tartva kiváló polgári regényt írt a polgári individuum tehetetlenségéről, amelyet paradox módon a szocializmus hozott a leginkább napvilágra” – írja Thomas Schmid. S ugyanebből a recenzióból egy még meglepőbb passzus: „Az egyik legragyogóbb részlet váratlan találkozást ábrázol a hatalom áldozata és vádlója között. Először félelem, majd vád és igazolás, végül lehetetlen cinkosság. Sehol nem mulatták meg olyan meggrázó intenzitással azt, amit misfelénk a »Siasi-komplexum« címszavával bizonyítalanul szétfecsegnek.”

Éppenséggel az irodalmi műalkotás jelentősége adhat lehetőséget politikai aktualizálására is. Dalos György „Kelet-Európa múltjának fejlődésregényét” látja Nádas könyvében, s úgy véli, hogy amikor 1986-ban megjelent, „már minden a fennálló rend összeomlására mutatott”. Hm. Én ezúttal a helyzettel kevésbé ismerős német recenzens nézetét osztom: „Nádas műve, az EMLÉKIRATOK KÖNYVE Kelet-Európa stagnáló korszakának könyve és ellenkönyve. Az író tizenegy évig dolgozott rajta, nem is sejtve, hogy ez a jövő nélküli korszak ilyen sebesen múlttá válik majd.” (Martin Ebel: AZ UTOLSÓ REZERVÁTUM, A TEST – AZ EMLÉKIRATOK KÖNYVE: A MAGYAR NÁDAS PÉTER MONUMENTÁLIS REGÉNYE, *Badische Zeitung*, 1991. december 15.)

„Nota bene: Abszurd lenne Nádasról beszélni, ha nem méltányolnánk kellőképp Hildegard Grotsche teljesítményét... A fordítónó érdeme, hogy zárt műalkotásként hat ránk e gigantikus regény, amelynek egyik legfőbb témája éppenséggel a közvetítés, az átvitel” – írja Hansjörg Graf.

Az EMLÉKIRATOK KÖNYVÉ-t négy évvel ezelőtt egy beszélgetésben, amely aztán nyomdafestéket is látott, „német regénynek” neveztem. Abban a vitában (*Kortárs*, 1988/11.) érdekes bírálatokat kaptam, amelyek erre a megjegyzésre is kiterjedtek. Nem emlékeztetnék most erre a nem túl jelentékeny aperçure, ha nem tudnám, hogy a könyv íróját bántotta, s ha nem jutna eszembe azóta is néha-néha, hogy vajon miért. Hiszen kényszerű és kedvezőtlen volt az a több nemzedéket sújtó irodalmi autarchia, mely a magyar kultúra életében kivételesen megakadályozta, hogy az író ma-

gától értetődőleg válaszoljon a görög és latin régiségben, a német, az angol és francia modernitásban fölített kérdésekre.

Mindenesetre a BUCH DER ERINNERUNGEN most már bizonyosan német regénnyé is vált. S ha fantaszükus fogadtatásban mákszemnyi része az ismerősségnek is van, annak, hogy testköltészetéhez, mondatfolyondárjaihoz, himnós és homoerotikus metafizikájához Nádas elsősorban a német kultúrában talált bátorítást, egy Thomas Manntól örökölt szálát sodort tovább, akkor az EMLÉKIRATOK KÖNYVÉ-nek idegenségéről a magyar kultúrában Babitscsal mondhatjuk, hogy „...a múzsa, ez a szent vendég, idegen leányként jön mindenüvé, s úgy is fogadják.... Hugo Victor esprit germanique volt, Ady nemzetietlen; az irodalom nemzetietlen, mikor megszületik, mint a Kazinczy mozgalma. De nemzeti lesz később! – mint a ma idegen vendég gondolat holnap emlék és lelkiünknek része lesz – s talán egész lelkiünk ilyenből szövődik. Az irodalom a nemzet lelkiének része lesz, mivel a nemzet adoptálja”.

Radnóti Sándor

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Békés Pál: *Érzékeny utazások*
Közép-Európán át
Szépirodalmi, 1991. 322 oldal, 165 Ft

I

Az ÉRZÉKENY ÚTAZÁSOK-at belső logikája, genezise, formája az utóbbi időkben divatosnak és elfogadottnak számító eljárások, a parafrazis és az idézettechnika közelében helyezik el, olyképpen, hogy ezekhez az eljárásokhoz a regény a maga különleges ízeit is hozzá tudja adni, amivel elkerüli a kánon fősodrát. Az ÉRZÉKENY ÚTAZÁSOK önreflexív mű, önreflexivitása azonban egyáltalán nem a megírás módjára vonatkozik, hanem a fikción belül és a felhasznált irodalmi minta segítségével, azon át bontakozik ki. Az író számára a megírás mikéntje éppen az erről való teljes

hallgatásból kikövetkeztethetően nem problematikus, és ezt ki is emeli a regény nyelvi könnyedsége vagy ha úgy tetszik, sokrétűsége, gazdagsága. Vagyis az olvasó nem a szöveget mint a regény reflexiók rendszerének kétegyekkel kezelt végeredményét kapja kézhez. A történetben, az elbeszélés folyamatában maga a könyvforma lesz reflektált. A könyvforma kitüntetett szerepét is hangsúlyozza a klasszicizáló, a régire visszamutató könyvtest és a tipográfia. Jorik András, az első pillantásra utaztató regénynek tűnő mű számtalan kalandon keresztüljutó, hús-egynéhány éves főhőse tanítómesterétől, Lux Lénárt antikváriustól, a tizennyolcadik-tizenkilencedik század úti irodalmának gyűjtőjétől útra kelése előtt két könyvet kap ajándékba: Lawrence Sterne **ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK FRANCZIA-ÉS OLASZORSZÁGBAN** című munkáját Kazinczy Ferenc fordításában, valamint egy kemény fedeles, üres papírlapokat magában foglaló, díszes kötésű könyvet, borítójának belső hátlapján Lux Lénárt ex librisével. Jorik Sterne könyvét minden valószínűség szerint végigolvassa, az „üres” könyvet pedig megtölti a saját kalandjairól és viszontagságairól szóló egyes szám első személyű beszámolójával, nem függetlenül eredeti mintájától, Sterne **ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK**-jától: a címen, a főhős nevének kívül a regényforma, az „érzékeny utazót” definiáló első mottó, jó néhány fordulat, így az eredeti minta ismerete nélkül rejtélyesen nyitottnak tűnő befejező mondat és egészében az imitált régies nyelv is onnan ered. Ezt a könyvet tartjuk a kezünkben; rajta Jorik mesterének ex librise, s a könyv befejeztével a főhős kelet-európai utazása, illetve a róla szóló beszámoló is véget ér.

Békés **ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK**-ja azonban csak első pillantásra teljesíti be azokat a műfaji kritériumokat, amelyeket a klasszikus minta előír (s a mintát itt már tágabban értem, mint Sterne művét). A regény minden látszat ellenére nem szigorúan vehető utaztató regény: a főhős „valóságos” utazása nem jár együtt a „korabeli” társadalomban fent és lent egyaránt megtett úttal, ahogyan ez a regényműfaj kezdetén, angol utaztató regények esetében szabályként tapasztalható, leíró értelemben legalábbis. Békés **ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK**-jából hiányzik ez a parabola. Ám ebben a hiányban krüikai mozzanatot is fel-

fedhetünk: Jorik András kalandjai Európának arra a tájékára vetik, amely az elmúlt évtizedek minden viszontagsága ellenére meg tudott őrizni valamikori magából egy darabot; ezeknek a társadalmaknak azonban már nincsen „fent”-je és „lent”-je, hanem csupán egy tagolatlan és bohókás közössége, amelynek múltja addig terjed csak, ameddig egy-egy résztvevőjének személyes emlékezete visszaér. A nyolcvanas évek elejét írjuk. Jorik, ez a vérbő fiatalember útja során többnyire olyan emberekkel és helyzetekkel találkozik, amilyenekkel a nem is oly messzi régmúltban egy huszonéves közép-kelet-európai utazó is találkozhatott, ha leszámítjuk az előttünk kibontakozó rajzból a regény iróniájának szolgálatába állított túlzásokat. Az eredeti műfaj deformációja persze nem változtat azon a tényen, hogy Békés Pál regénye bizonyos értelemben az angol irodalomhoz kapcsolódik: mégpedig abban, ahogyan ezt Szegedy-Maszák Mihály Nádás Péter **EMLÉKIRATOK KÖNYVE** című regénye kapcsán korábban felvetette (*Kortárs*, 1988/11. 162. o.). Szegedy-Maszák arról ír, hogy a jelenkori magyar irodalomban jó néhány író, költő támaszkodik egy másik nyelv hagyományára. Az általa említettek sora – Géher István, Nádasdy Ádám, Ferencz Győző, Rakovszky Zsuzsa – az **ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK** után méltán egészíthető ki Békés Pál nevével. Ő is azok közé az írók közé tartozik, akiknek művészetében az angol irodalom „hallatszik át”. Az „áthallás” ebben a regényben nem csupán a Sterne-mintának, hanem a Shakespeare-, Joyce- és egyéb allúzióknak is eredménye, és eredménye természetesen az említett kváziformának is, ha az odafordulás „felemás” gesztusában nem a kifordításra, hanem a regényműfaj valóban az angol irodalomhoz köthető kezdeteihez való visszatérésére figyelünk.

Az utazás ugyanakkor olyan toposz is, amelynek jellegzetes és újabb keletű konjunktuurája van a mai magyar irodalomban. Mészoly Miklós **FILM** utáni prózájából, mely bevallottan „válságtermék” a szó alkotáslélektani értelmében, itt a **BOLOND ÚTÁZÁS** című darabot említem, mellyel írója köztudottan sokat vesződött, s az elbeszélésnek két publikált változata is ismert; vagy Esterházy Péter – **LEFELÉ A DUNÁN** – alcímű „utazását”, a **HAHN-HAHN GRÖFNŐ PILLANTÁSA** című re-

gényt, amely szintén nem függetleníthető írójának újabb, a BEVEZETÉS A SZÉPIRODALOMBA című könyvhöz képest mindenképpen megváltozott periódusától. De említhetném Márton László ÁTKELÉS AZ ÜVEGEN című, megjelenés előtt álló regényét is, amely bizonyára nem véletlenül kapta az „útirajz” műfaji megjelölését. Úgy gondolom – és ebbe a sorba is illeszkedik Békés Pál regénye –, hogy az utazás mint téma és az úti beszámoló mint forma ezekben a regényekben, hosszabb elbeszélésekben nem a „másik hely” megismertetésére szolgál, hanem ürügy egy laza szálon összefüzdődő, mégis klasszikus egyszerűre törekvő történet elmondására. Az úti beszámoló mintha felszabadítaná az írói invenciót, mintha lehetőséget adna arra, hogy egy valóságos keretbe fiktív elemek sokasága áramoljon be – végső soron azonban mégiscsak szabályozza az író képzelőerejét, mert az utazás korlátolt, lehatárolt világ, éppen a realitásban meglévő és a műbe is bekerülő tények által. Az utazás óhatatlanul magában foglalja a linearitást, az egyik ponttól a másikig tartó szabályosság lehetőségét, amit az „úti beszámolók” írói egyúttal szívesen hágnak át. Békés is így cselekszik: regényének szerkesztésmódja nem lineáris, amit érthetővé tesz előző könyve, az ifjúkor mentén szabályosan elrendezett novellafüzért közreadó TÖRZSI VISZONYOK fülszövegén írt mondata: „Mert amióta az egész eltört, a részlet a minden.” A regényben a szó szoros értelmében „menet közben” ismerjük meg a „részleteket”, a visszatekintő epizódok sorozatát az előrehaladó úti történetbe, az „egészbe” ágyazva: Jorik András családi hátterét, apjának háromévenkénti újránősüléseit, elüldöztetését otthonról, hányatott ifjúságát egy budapesti pályaudvar alvilágában, katonáskodását, megismerkedését tanítómesterével, Lux Lénárral, évi egyszeri találkozóit nagynénjével, a tőle örökölt ezüsttálcák történetét, melyeknek ellenértékéért megvalósulhatott a kelet-európai „érzékeny utazás”. Ezekhez a visszatekintő epizódokhoz képest majdhogynem háttérbe szorulnak az utazás felsorolhatatlanul sokféle kalandjai. A regény e gondos kiegyensúlyozottsága aztán váratlanul felbomlik, s ez összefüggésben van a főtéma megoldatlanságával is. A regény első részében az utazás történéseibe beavató és a

visszatekintő részek ritmikusan váltogatják egymást; a második részben viszont megszűnik ez az arányosság. A visszatekintő részek megritkulnak, és így szembetűnőbbé válik, hogy az utazás történéseinek elmondása eddig sem volt folyamatos. A cselekmény megismertetése a korábbiakhoz képest kihagyásosabbá válik, egyre nagyobbakat ugrunk, és mintha tényleg megváltásszerűen jönne Sterne az utolsó mondatával.

Ezen az egyenetlenségen belül azonban az ÉRZÉKENY ÚTASZÁSOK KÖZÉP-EURÓPÁN ÁT tetszetős mű, ami nyelvhasználatának köszönhető. A nyelvhasználat itt nem csupán a már említett minta, a Kazinczy-féle fordítás eredménye, hanem a regény feltételezhető belső problematikájának kifejtéséhez is kapcsolódik. Jorik *hiteles* régi magyar nyelven beszél, minden bizonnyal kimutatható nyelvtörténeti hűtlenségei ellenére is. A nyelvnek itt ugyanis nyelvtörténeti tények halmazaként kell megmutatkoznia, és szembesülnie azzal a nyelvvel, amit ma beszélünk. A régi erdélyi emlékiratírók fordulatai ugyanúgy feltűnnek Jorik beszédében, mint a Lux Lénárt által visszavágyott kor nyelve, ez a furcsa keverék mégis szellemesen tölti be funkcióját. Jorik Andrást tanítómestere ugyanis azzal a tanáccsal bocsátja útjára, hogy a történelem tudni nem érdemes dolgok tárháza. „...nincs ennél [ti. a történelemnél] ártalmasabb dudva, mi az emberi gondolat kertjében eleddig termelt! Oly elharapózott, hogy irtani reménytelen, s amit ellene tehetünk: magunkat megóvjuk. A história nem egyéb, mint előbb egyesek, majd sokak egymásra uszításának eszköze, jelen nyomorúságok múltba vetítésének, múlt nyomorúságok jelen megtorlásának ürügye, a szellem minden teremtményének megfojtására kínákozó selyemzsinór, a szépség minden csirájának szelmemorzoslására szolgáló dorong; a história a sátán konkolya, mi két kézzel szór a szellem tiszta búzájába” – mondja Joriknak Lux Lénárt. „Kérve kérlek hát, szépmemélyű tanítványom: ha általam nem javasolt utadnak során bárhol, bármikor s bármely formában a história orvámadrását észleled, legyen eszed felismerni és azonmód visszaverni azt.” Lux Lénárt a históriáról alkotott véleményét azzal egészíti ki, hogy „annál alattomosabb, minél közelebb nyomul hozzánk, a ma reggel veszedelmesebb a tegnapi esténél, az a tegnapi délutánnál”. Antikváriusi gyűjtőköret pedig azért az úti irodalomban találta

meg, „mert viszonylag leghistóriamentesebb, habár teljesen tiszta – fájdalom! – nem lehet”. Jorik Andrásnak útja során e különös tanítás szellemében nincs könnyű dolga, hiszen ha sem a jelen, sem a múlt nem lehet fogódzó, a jövőről pedig nem esik szó, akkor hol a saját helye? Ráadásul olyan helyekre indul, ahol a történelem nyilvánvalóan és kézzelfoghatóan a szeme elé kerül majd. De hűséges tanítványhoz méltóan ragaszkodik ahhoz a nyelvhez, amit olvasmányaiából megismert, és naivitásában hosszú ideig meg tud őrizkedni a história tényeinek csábításától. Utazása, paradox módon, előttünk végül történelmi értelmet is nyer, hiszen a Magyar Népköztársaságból elindulva a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság felé vezetű útja.

A regény legfontosabb belső konfliktusa éppen e tanítás és a végső „kaland”, a buchenwaldi haláltábor múzeumi látványa között feszül. Jorik ezen a ponton nem tudja magát tartani mestere elveihez; elfogadja igazságát, de minden tiltás ellenére mégiscsak megtapasztalja a történelem szomorúságát: nem tudja távol tartani magát a történetétől. Nyitott kérdés marad azonban, hogy ez a tanulság elegendő-e arra, hogy lezárjon, befejezzen egy ilyen jellegű regényt, amelynek jóformán egyetlen lapja sem nélkülözi a frivolitást? Az író válasza, maga a regény, igent mond e kérdésre. Szerintem e konfliktus írói megoldása csak félig sikerült. Talán a frivol és a komoly össze nem egyeztetetősége zavar, talán az, hogy a regény első részének kitarthatóságához, ritmusához képest mindez kissé előkészítetlenül kerül az útrajzba, így logikus vagy a felütéshez hangnemben, fekvésben illő kivezetése sem nagyon lehetséges. Talán az, hogy az utazás nemcsak a főhős, hanem az író „sorsát” is túlságosan értelemszerűen zárja le. De vajon feltétlenül csak az-e a nagy, ami komoly, és szükséges-e a szabálytalanban szabályt keresnünk? Az ÉRZÉKENY ÚTÁZÁSOK KÖZÉP-EURÓPÁN ÁT e megoldatlanság ellenére is jó és tanulságokkal szolgáló könyv, szórakoztató olvasmány. Szerzőjének eddigi legjobb, a korábbiakhoz képest más, valószínűleg nem minden tekintetben folytatható utakra lépő műve – de néha ennyi is pontosan elég.

Csuhai István

II

A PRÓZÁÍRÓ BOLDOGSÁGA

Regényt az ember széles szabadságában ír. Olyannyira, hogy még talán jól is érzi magát közben. És valóban – ne legyünk képmutatók – a regényírás a boldogság ideje. Én legalábbis így gondolom, még akkor is, ha nincsen birtokomban bizonyító erejű érv, mivel erről a boldogságról a regények hallgatnak, magam pedig nem írtam regényt. Tartózkodó, szemérmes örömmel hiszem ezt, amely átszivárog az egyes szavak leírása közti időbe, végső soron a technikába. Nyíltan tehát nem jelenik meg, és ez így van rendjén. Az írással foglalatostkodó titkos boldogsága ez. Olyannyira mély magánügy, hogy valójában nem is kíváncsi rá senki. Mégis található magának utakat a felszínre, mégpedig olyan észrevétlenül, hogy kijátszhatja még jogos tulajdonosa, az író éberségét is. Legtöbbször a stílusbravúr, a hajlékonyság vagy az egymásra torló történetek képét ölti. Bűbájos ellenségről van tehát szó, akivel szemben képtelenség veszíteni, mert mint ajándékot osztja a behódolást is, ami ezért nem is tekinthető gyarlóságnak, inkább pillanatnyi egyensúlyvesztésnek.

Békés Pál megítélésem szerint elvesztette az egyensúlyát, és ezzel a legkevésbé kompromittáló vereségmódot szenvedte el.

Lawrence Sterne THE SENTIMENTAL JOURNEY THROUGH FRANCE AND ITALY című művének parafrázisát írta meg. Ez az egyetlen mondat három kommentárra ad lehetőséget. Az első Sterne-re vonatkozik, a XVIII. századi angol próza egyik legjellegzetesebb alakjára. Sterne a johnsoni esztétika szorításában meglepően szabad és autonóm szerzőként jelenik meg az angol irodalom történetében. Olyan könnyed és pontos következetességgel teszi próbára a történet elmondásának határait, hogy ez még most is termékenyen hat. Bár művei magyarul is olvashatók, mégis csak szórványos jelek utalnak rá prózánkban. Így Békés Pál parafrázisa felér egy irodalomtörténeti jószolgálatlaltal is. Ezt annak tudatában írom, hogy nyilvánvalóan ez a legfelszínesebb megközelítése Békés kötetének. A második kommentár a kötet címére vonatkozik. A SENTIMENTAL JOURNEY

THROUGH FRANCE AND ITALY című Sterne-műnek két magyar fordítása van. Kazinczy Ferenc 1815-ben adja közre fordítását ÉRZÉKENY ÚTAZÁSOK FRANCZIA- ÉS OLASZORSZÁGBAN címmel, majd 1957-ben ÉRZELMES UTAZÁS címmel Határ Győző fordításában „Kazinczy Ferenc fordításának figyelembevételével” jelenik meg a második. Békés Pál Kazinczy megoldását választja parafrázisában: ÉRZÉKENY ÚTAZÁSOK KÖZÉP-EURÓPÁN ÁT. Ebben a döntésben Békés szándékára látok utalást. Érdeemes elgondolkodni ezen, mivel nem hiszem, hogy vaktában hozott elhatározás eredménye a választás, a zamatosabb archaizáló forma mellett döntést meg szegényes magyarázatnak hiszem. Az érzékenység vonzata a nyitottság; így részletesebb regisztrálóképességet feltételez. Az érzelmesség konnotációja azonban az oldottság és az esetlegesség. Az érzelmes utazó végső soron csaknem ellenpólusa az érzékenynek. Az első figyelmeselektív, míg a másodiké részletező. A két fordítási megoldás mögött a szentimentalitás két különböző értelmezése rejlik: Kazinczy átfogónak és módszeresnek értékeli, Határ viszont partikulárisnak és töredékesnek. Eszerint az *érzékeny* utazó a megbízhatóbb útinaplóíró, az ő figyelmét nem kerülheti el semmi, az általa lejegyzettek analízisértékűek. Békés Pál regényében Jorik András érzékeny utazóként jár Közép-Európában, tehát a cím alapján részletes közép-európai helyzetjelentést várhatunk. A harmadik kommentár a parafrázisra vonatkozik. A parafrázis végső soron két mű közötti átjárások rendszere, amely leginkább a gondolat mozgékonyaságára épít. Csak úgy képes működni, ha az alapszöveg és az új között akadály nélkül tud átjárni az olvasó. Ennek elsődleges feltétele az alapszöveg ismerete. (Természetesen ez nem elengedhetetlen feltétel, e nélkül csupán az új mű áll elő a parafrázis utalásaitól megfosztva.) A parafrázis így azok számára bír csak jelentéssel, akik az új mű megkövetelte mértékben ismerősek az alapszövegben. Egy társasági forma tehát; két szöveg körül egybegyűlt olvasók nem minden izgalomtól mentes vizsgálódása. Ebben a diskurzusban igazi téttel csak az új mű szerzője vesz részt. Neki meggyőzően indokolnia kell választását, s ebben leghatékonyabb eszköze az eltérések és megfelelések arányának

felállítása. Bizonyítási eljárásában azonban csak az eltérést használhatja, mivel a pusztá megfélelés a parafrázis esetében inkább jelzés-, mintsem magyarázatértékű. Békés Pál tehát – azon olvasók kezébe, akik ismerik Sterne művét – az eltérések sorából összeálló új művet ad, és így természetesen a diskurzus alapjául is az eltérés és vele párhuzamosan az egybevetés kínálkozik.

Ez a parafrázis egyetlen, mindent átfogó eltérésre épít. A helyet változtatja meg Békés Pál, áttéve az eseményeket „*Francia- és Olaszországból*” a Német Demokratikus Köztársaságba és Csehszlovákiába. Minden ezután következő változás ezt a generális különbséget részletezi, amelynek eredményeként a parafrázis összes, az alpműtől eltérő szála a megváltozott helyszín tényében fut össze. Így e parafrázis értelme a helyszín definiálása lesz. Tehát: Közép-Európa.

Békés Pál ötlete nem minden veszély nélküli. Választott technikája – a mindent egy szituációra rendelés – könnyen változhat pamfletté, ami önmagában még nem feltétlenül volna hiba, ám a tárgyat és Békés igényeit tekintve mindenképpen annak lenne tekinthető. A másik veszélyt rejtő tényező maga Közép-Európa. Minden körülírás nélkül egyszerűen nehéz tárgy. Sokrétegu írói figyelmet és absztrakt analízisokon edzett gondolkodást kíván – ez utóbbi persze egy regényben inkább mint strukturáló elem működik –, ellenőrizve az író vélekedéseinek tarthatóságát. Tehát nem gondolom, hogy Közép-Európa kizárólag filozófiai traktátusban értelmezhető, azt viszont fontosnak tartom, hogy a legindázóbb történetmondás is rendelkezzen egy filozófiai gondolatmenet körültekintő részletezésével, azaz a tárgy minél pontosabb körülhatárolásának igényével. Ez persze nem zárja ki a töredékességet, de még az egyoldalúságot sem, sőt a tárgy ismerete egyenesen bátorítja ezeket a megoldásokat. Ugy gondolom, hogy nincs az a redukció, amelyben ne lenne képes megjelenni az egészről való átható tudás.

Békés Pál tudása Közép-Európáról csupán jelzés marad, régióra vonatkozó ismeretei csak töredékeiben jelennek meg ebben a parafrázisban. Legerőteljesebb jelzése maga az alapötlet – Közép-Európa elkülöníthető és elkülönítendő Európa egyéb területeitől. A

Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában tett utazás nemcsak helyszíneiben és helyzeteiben, de alapjaiban is különbözik egy franciaországi utazástól. Mintha csak a világ más tájaira vezetne. Triális, mégis rögzítendő megállapítás: *más itt, mint amott*. Ez a különbözőség mindennek előtt az iróniára ad lehetőséget. Ez Békés Pál másik jelzése: tisztában van vele, hogy mi zajlik itt. Az irónia valóságát olvasói rokonszenvünk igazolja. Egy általam ritkán tapasztalt jelenség áll itt elő. A könnyed és – hogy zamatos szóval éljek – pajkos történetmondás, valamint az olvasók köré vont egybetelrelő irónia együtt – nem találok pontosabb szót rá – valamiféle kedvességet eredményez. Már-már beleszoknánk a felszabadultságba és a kisírus rafináltságba, kezdenénk jól érezni magunkat ebben a kokettáló pikareszkben, amikor rá kell ébrednünk arra, hogy ez korántsem lenne Békés Pál szándékai szerint való.

Elainte halkabban, majd egyre erősebben artikulálódik egy gondolat: *„A história – idéztem mesterem egyik tantételét – legalábbis a túl közeli, csak megzavar, s elterel a helyes irányból. Tisztátlan elfogultságokat ültet fejünkbe, s szétzilálja a gondolatot. A história ártalmas szubsztancia, mely a sejtekbe ivódván alattomos, észrevétlenül rombolást végez odabent.”* – *Oh, a história – emeltem két karom elhárítón s egyzetsz mind védekezően –, azzal én nem foglalkozom*” A történelem tehát lerázandó nyűg, a látást elhomályosító tévképzet, legalábbis így jelenik meg a könyv első részében, de az események sorozatában átalakul e gondolat is: Buchenwald és a nagynéni története nyilvánvalóvá teszi, hogy a történelem elől menekülni nemcsak együgyűség, de lehetetlen is. *„Hogy a história a sátárnak műve, pusztító mérég, mi nem hagy a szellemnek kertjében rózsát nyesegetni? Való igaz, eddig rendben voltunk, mesterem. Ami hogy éppen ezért véle bármi módon érintkezésbe kerülni tilos – ez már botor-ság!”* A végkövetkeztetés pedig így hangzik: *„Ami pedig a lényegét illeti, jó, ha megjegyzed te is, hátha bölcs vagy eléggé tanulni más kárán, hási eb: van, mit hiába akarnánk elbluccelni, végül megtalál, s nyakunkra veti hurkát.”* Mindezek a gondolatok valamennyi esetben ugyanazon formában hangzanak el. Vissza-visszatérően mindannyiszor aforizmatikus sűrűséggel fo-

galmazódnak meg, és így el is ütnek a szöveg egészétől. Kis körök képződnek így a regényben, melyek középpontjában mindig hasonló természetű gondolat van; a megtagadni vágyott, de uralmát mégis gyakorolni tudó történelemé. Ezek a kis körök nemcsak didaktikusságukkal törnek meg a szöveget, hanem eltérő minőségükkel is. Az elmondott történet a megjelenítést választja a magyarázat formájául – sűrű szövéssé, sokágú, maga a regényes forma. Az aforizma a történet tarka relativizmusával szemben a verdiktszerű tömörítés mellett dönt. Békés Pál a történelemtől aforizmatikus mondatokban beszél, és ezek a gondolatok mintha sietősnek tünnének. Egy részletező történet mindig többet tud. Mindannyian, akik magyarul olvassuk ezt a művet, elértjük Békés Pál aforizmát. Kétségtelenül igazat beszél, ám még sincs igaza. Az életünket uraló történelem ezekkel a verdiktekkel nem mondható el. Ezek az aforizmák látszólag a gondolat szolgálatában állnak, valójában azonban sokkal kevesebbet hoznak felszínre belőle, mint amennyit ígérnek. Éppen itt, ezen a kritikus ponton ölt látható alakot az a bizonyos bűbajos ellenség, a regényíró boldogsága. A szívet melengető stílusbravúr, az engedelmes szavak és a simulékony történetek mintha elaltatnák Békés Pál gyanakvását. Mintha elégedettnek látszana a történet-aforizma felosztással. Mintha elterelődné a figyelme arról a lehetőségről, hogy történetben oldja fel az aforizmákat, amelyek nélkül valószínűleg egy szabadjára engedett, kevésbé egyértelmű, de mindenképpen rejtélyesebb epika születhetett volna.

Sterne a TRISTRAM SHANDY-ben egy márványt imitáló lapot iktat a kötetbe: *„Olvass, olvass és megint csak olvass, pallérozatlan olvasó!... mert tetemes olvasás nélkül – értve ez alatt, mint főtisztelendősegek jól tudják, tetemes tudományt – sohasem leszel képes behatolni a legott követhető márványos oldal tanulságos értelmébe (tarkabarka jelképe művemnek!).”*

Békés Pál lemondott erről a rejtélyességről, helyette utat engedett regényírói boldogságának. Minden fenntartásom ellenére is úgy gondolom, hogy – saját szempontjából legalább – bölcsen cselekedett.